

MEVLANA'DA AŞK VE İLİM*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN*

Çağının ve yaşadığı coğrafyanın sınırlarını aşan Mevlânâ; sufi kimliğinin yanısıra, alim, şair ve mütefekkir bir şahsiyettir. O düşüncelerinin merkezine insanı ve ilahi aşkı yerleştirmiş, bütün dünya insanlığını muhatap alarak eserlerini dile getirmiştir.

Mevlana'nın yaşadığı dönemden sekiz asır sonra bile düşüncelerinin rağbet bulmasında, eserlerinin günden güne artan ilgiyle okunmasındaki sebepler arasında ilim anlayışı ile aşka bakış açısının önemli bir yeri vardır.

Bugün Amerika'da Mevlana'nın eserleri en çok satan kitaplar arasında yer almaktadır. Mevlânâ ve Mevlevîlik Batılı aydınlar arasında da ilgiyle takip edilmekte ve olumlu etkiler uyandırmaktadır.

Mevlana hakkında araştırma yapan bazı kişiler ona hümanist, filozof vb. bir takım sıfatlar ekleyerek onun gerçek kimliğini gözardı etmektedirler. Aslolan Mevlana'nın iyi bir Müslüman olduğudur. Ondaki güzelliklerin kaynağı mensup olduğu İslam dininden kaynaklanmaktadır. Ona eklenen hiçbir sıfat bu hakikati gölgelememelidir. Mevlana'nın hayatta iken söylediği şu sözler kimliğini açıkça göstermektedir:

“Canım bedenimde oldukça Kur'an'ın kuluyum, seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım. Birisi, sözlerimden bundan başka bir söz naklederse; ondan da şikâyetçiyim ben, bu sözden de şikâyetçiyim.”

Bu ifadelerde de açıkça görüldüğü gibi onun temel referans kaynakları Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'dir. O hayatı ve eserleriyle bu hakikatlere ayna olmuştur. Mevlana'yı değerlendirirken onun kimliğinin doğru tespit edilmesi gerekir. O farklı bir din, farklı bir mezhep getirmemiştir. Mensubu olduğu İslam dinini örnek bir şekilde yaşamış bir gönül insanıdır.

Mevlana *“Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır.”* sözüyle de dini kaynaklara bağlılığını teyid ederek, muhatabının bütün dünya insanlığı oluşuna vurgu yapmaktadır.

* Mawlana Jalaluddin Rumi, Uluslararası Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş, Bükreş-Romanya (2007) *Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi*'nde yayınlanmıştır. S. 36, (2007).

* Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

Mevlana “*Gel, gel, ne olursan ol yine gel. İster kafir, ister mecusi, ister puta tapan ol yine gel. Bizim dergahımız, ümitsizlik dergahi değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel...*” diyerek herkese kucak açarken de yine inancının temel kuralları içinde bu davette bulunur. Çünkü Kuran-ı Kerimde Allah şöyle buyurur: “*Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.*”¹ Aynı manadaki şu hadisi şerifte de kişinin ümitvar olması tavsiye edilir: “*Allahu Tealâ buyuruyor ki: Eğer kulum göklerdeki bulutlara yükselecek kadar günah işlediği halde benden ümidini kesmeyip af diledikçe, ben onu mağfiret ederim.*”²

Ayrıca Cenab-ı Hak, Kur’an-ı Kerim’de günahkar kişiler hakkında, tevbelerinin samimiyeti oranında onların bütün günahlarının affedilebileceğinin yanında, bu kişilerin günahlarını sevaba dönüştürebileceğini vadederek şöyle buyurur :“*Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların günahlarını sevaplara çevirir. Allah çok bağışlayandır, engin merhamet sahibidir.*”³

Elbette Mevlana’nın çağrısı bu kadar kuşatıcı olamaz. O bu ayet ve hadislerdeki hakikatlerden ilham alarak herkesi kapısına çağırırken, İslam’ın bakış açısından hareket eder. Çünkü insanlarla iletişim kurmak için herhangi bir ön şarta gerek yoktur. Kişilerin dini, inancı, rengi vb. her tür fark iletişim için engel teşkil etmez. İnsan olmak herkes için ortak ve önemli bir paydadır. İnsan yaratılanların en şerefli ve en güzeldir. Herkes ilk insan olan Hz. Adem’e üflenen ruhtan tevarüsle ruhunda Allah’tan bir parça taşımaktadır. Herkesi yaratan yine odur. Bütün bu bakış açısıyla asırlardır herkese kucak açan Mevlana’nın “gel” daveti hala canlılığını korumakta her yıl Dünyanın dört bir tarafından binlerce insan bu çağrıya uyararak ona gelmekte, onun eserlerine ve fikirlerine rağbet göstermektedir.

Mevlana Türk tasavvuf hayatının önemli ve etkili bir sufisidir. Onun tasavvufi görüşlerinin oluşmasında önemli rol oynayan üç temel şahsiyet ve bu şahısların mensubu olduğu üç düşünce sistemi vardır. Bunlar: Muhyiddin Arabi - Vahdet-i vücud Mektebi, Necmeddin Kübra - Kübrevilik ile Melametilik, Kalenderilik- Şems-i Tebrizi’dir.⁴

Yaşadığı devrin bir takım sosyal ve siyasi karışıklıkları karşısında Mevlana her zaman huzur ve sükunetin temsilcisi olmuş, halka ümit ve güven telkin etmiştir. Zamanında başka dinlerin mensuplarıyla da iyi ilişkiler kuran Mevlana, onların gönüllerini fethetmesini

¹ Zümer 39/53.

² Hadis, Tirmizi.

³ Furkan; 25/70

⁴ Ahmet Yaşar OCAK: Türk Sufiliğine Bakışlar, İstanbul 1996,s.91-93.

bilmiştir. Eserleri incelendiğinde de herkese kucak açan, bu kuşatıcı bakış açısı görülmektedir.

Mevlana ve Aşk

Kelime olarak aşk, sarmaşık demektir. Bir nesnenin bir nesneyi sarmasıdır. Maşuk da aşkını sarmaşık gibi saracaktır. Bu sarış, aşğın maşukta yok olmasıyla son bulacaktır. Sarmâşık nasıl sarıldığı yeri kaplarsa, aşk da girdiği kalbi daha doğrusu kalpten başlayarak insanın bütün vücudunu sarar. Aşk, her durum ve haliyle kişiyi hakikate erdirir. Sevmenin ne olduğunu öğretir. Mevlana'ya göre aşk, öyle bir kimyadır ki o ancak can madeninde bulunur. Aşk, varlığın en esaslı en sırlı sebebidir.

Allah Teala Hz. Peygamber'e ; *“Sen olmasan, sen olmasan; bu gökleri yaratmazdım.”* şeklinde hitap eder. Hz. Muhammed, Allah'ın en sevgili kuludur, habibullahtır. Bu sebeple kainatın mayasının aşk olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir kudsî hadiste; *“Ben gizli bir hazineydim, bilinmek istedim ve halkı (âlemleri ve insanı) yarattım.”* ifadesi de insanın yaratılmasındaki yegane amacın Allah'ı tanımak, sevmek ve kulluk etmek olduğunu açıkça anlatır. Mademki kâinatın yaratılışı ve devamı sevginin ürünüdür, öyleyse her insan bu sonsuz sevgiden nasibini almalıdır. Bu düşünceden hareketle Mevlânâ, her insanın bu sevgi dairesine dâhil olmasını hedefler. Ancak bu sevgi; yaratıcıyla, kâinatla ve insanlıkla bütünleşen, hiçbir zaman azalmayan ve zedelenmeyen hakiki bir sevgi olmalıdır. Tasavvufta “kesbî” olarak nitelenen bu sevgi; mecâzî veya beşerî aşk değil, “İlâhî aşk”tır.⁵

Mevlana, tasavvufun tanımını için şöyle der: *“ Tasavvuf aşk ve vecdle ilahi vuslata erişmektir. Can ve bekâ alemidir.”* “Aşk ve vecd ile ilahi vuslata ermek” Yani bu tanıma göre tasavvuf, seven ile sevilenin birleşerek tek vücut haline gelmesidir. İki iken bir olmaktır. Tasavvufun özü aşktır. Tasavvuf coşkun bir aşk halidir. Mevlana da tanımında bu hakikate işaret ediyor, aşk ve vecd yani coşkunlukla Hakk'a ulaşmak olarak tasavvufu tanımlamıştır.

Mevlana, *“aşk deliliktir biz delinin delisiyiz”* der. Aşk duygusu o kadar ulvi bir duygudur ki fani varlık karşısında duyulan hissedilen her şey bu aşamada teslimiyete ulaşacaktır. Artık kişi hakiki varlık karşısında sonunun mutlu bir şekilde biteceğini ümit ederek ilahi aşk

⁵ Emine YENİTERZİ: Mevlana'nın tefekkür Dünyası ve İnsan Konya'dan Dünya'ya **Mevlana** ve Mevlevilik, Karatay Belediyesi Yayını, 2002, s.73.

yolunda yürümeye başlayacaktır. Yani Allah'ın tecellisi olan kul, kendi benliğinden sıyrılıp mutlak hakikatle birleşecektir. Yani seven ile sevilenin birleşip tek vücut haline gelecektir.

Mevlana bu aşkın en son boyutu için ise şöyle der ; *Eğer benden başka senin gözlerinde sen kendi nakşını görürsen onu hayal bil, defet, sür gitsin. Bu aynı zamanda vahdet-i vücud yani vücut birliği, iki iken bir olma halidir. Mesnevi'de şöyle bir hikaye anlatılır: “Birisi geldi sevgilinin kapısını çaldı. Sevgilisi “kimsin ?” diye sordu. Kişi “benim” deyince “git” dedi. Şimdi zamanı değil burada ham kişinin yeri yok. Ham kişiyi ayrılık ateşinden başka ne pişirebilir ? İkiyüzlülükten kim kurtarabilir ? O yoksul gitti tam bir yıl yollara düştü. Sevgilinin ayrılığı ile kıvılcımlar saçarak cayır cayır yandı. O yanmış yakılmış kişi pişti olgunlaştı. Geri geldi yine sevgilinin kapısına dayandı. Korku ve edeple kapının tokmağına dokundu. Sevgilisi “kapıdaki kim ?” diye bağırdı. Adam “A gönüller alan kapıdaki sensin” dedi. Sevgilisi “Madem ki bensin gel içeri gir zira ev dar, iki kişi sığmıyor”*

Mevlana bu birlikteliği şu şekilde özetler: *“Senin gözün gönlüme göz olunca bu görmeyen gönül göz kesildi. Gözün ta kendisi oldu.”*

Mevlana'ya göre söz, üç yerden çıkar: Nefis, akıl ve aşk. Nefisten gelen söz, bulanık ve tatsızdır. Akıl söz, akıllılarca makbuldür ve bir çok faydaların kaynağıdır. Aşkın sözü ise söyleyeni mest, dinleyeni sarhoş edip neşelendirir.

Aşk ile tasavvufi mertebeler aşılacaktır: Mevlana *“Yedinci kat göğün üstüne çıkmak istiyorsan aşk, bir güzel merdivendir a oğul”* derken bu hakikate işaret eder. Allah katında aşkın değeri çok üstündür. Mevlana *“Kıyamette namazları, oruçları, sadakaları getirip teraziye koyarlar. Fakat aşk teraziye sığmaz. Bu yüzden asıl olan aşktır.”* der ayrıca herkesi aşık olmaya davet ederek *“Kimin aşka meyli yoksa o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona!”* diyerek aşka meyli olmayanlara acımaktadır.

Aşk yolunun peygamber yolu olduğunu belirten Mevlana, *“ Aşksız yaşama ki, ölü olmayasın; Aşkla öl ki diri olasın”* sözleriyle aşkın kişiyi ölümsüzleştirdiğini ifade eder.

Mevlana *“İlahi aşk ateşi gelip de, kendinden başka ne varsa yakıp yandırır, işte o zaman gönlünde ne varsa, yanınca sevin, tatlı tatlı gül”* sözleriyle aşkta esas olanın sevgiliden başkasını düşünmeme ve ilgilenmeme olduğunu anlatır. Aşkın varlığı, kalpte sevgiliden başkasını yakar ve yok eder. Aşkın aslı yok olma, kendi benliğinden geçmedir. Gerçek aşka ulaşanlar geçici aşklara meyletmezler. Hakiki aşk kalpteki diğer sevgilerin tamamını yok edecektir. Nitekim Kur'an'da *“Allah Teâlâ insanoğlunun göğsünde iki kalp yaratmamıştır.”*⁶ ayetiyle de hakiki aşkta, kalbin mutlak sevgiliyle dopdolu olması gerektiği anlatılır.

⁶ Ahzab:33/4.

Her güzelliğin kaynağını aşka bağlayan Mevlana şöyle der : “Aşk olmayınca neşe ve sevinç artmaz. Aşksız olursa en güzel vücut bile salınamaz. Buluttan denize yüz damla düşer ama aşk harekete gelmedikçe hiç biri sedefte inci olamaz. Dünyanın her parçası aşktır. Eğer gökyüzü âşık olmasaydı göğsü gönlü böyle saf lekesez olur muydu ? Eğer güneş de âşık olmasaydı onun yüzünde bir parlaklık bu ışık olur muydu ? Yeryüzü ve dağ âşık olmasalardı her ikisinin gönlünden bir ot bile bitmezdi. Eğer deniz aşktan habersiz olsaydı böyle dalgalanabilir miydi ? Elbet bir yerde donar kalırdı.”

Aşkın hayat verdiğini, gönülleri yumuşattığını söyleyen Mevlana Celaleddin Rumi, Divan’ında aşkla ilgili şunları söyler:

“Âşıkların gönülleri ateşe benzer bedenleri mangala. Aşk uçuşuna dünya dardır. Aşkta taş yürekler bile yumuşar, yumuşar da gönül taş bile olsa mücevher kesilir. Aşk yüreklerle hayat verir. Aşk atına bin, artık yolu düşünme çünkü aşk atı pek rahvandır.”

Aşkın bedeli sevgili uğruna canını verebilmektir. Mevlana, “Aşka tutulan can derdine düşmez” der. Mesnevi’de geçen bir hikaye vardır. Bir âşık sevgilinin huzurunda yaptığı hizmetleri sayıp döker ve şöyle der:

“Senin için şunları yaptım bunları yaptım. Bu aşk savaşı meydanında kılıç yaraları aldım, oklara hedef oldum. Mal gitti, güç gitti, namus gitti. Senin aşkımdan nice muratsızlıklara uğradım. Hiç bir sabah, beni uyurken bulmadı, gülerken görmedi. Hiç bir akşam, beni varlıklı karşılamadı. Daima yoksul olarak buldu.”

Âşık, ne acılar tattıysa ne dertler çektiyse onları bir bir etraflıca saymakta idi. Bunları sevgilisinin başına kakmak için değil, aşkına yüzlerce şahit olarak sayıp duruyordu. Akli olanlara bir işaret yeter de artar bile ama âşıklardaki o susuzluk nasıl giderilebilir ? Âşık yorulmadan usanmadan sözünü tekrarlar durur. Hiç balık bir işaretle duru suya kanar mı ? Balık nasıl daima suyun içinde kalmakla hayat bulur neşelenir ise âşık da daima aşk duyguları içinde olmaktan aşkı yaşamaktan aşkı anlatmaktan bıkmayacaktır. Bilakis bundan zevk duyacaktır. Âşık, o derdi temiz ve tükenmez olan aşk derdini yüzlerce defa anlattığı halde “Ne söyledim ki ben bir söz bile söylemedim.” diye şikayette bulunuyordu. Sanki bir ateş içine düşmüş yanıyordu. Fakat neden yandığını bilemiyordu. Ancak o ateşin harareti ile mum gibi eriyor, ağlıyordu. Sevgilisi; “Evet” dedi. “Doğru söylüyorsun, bütün söylediklerimi yaptın yerine getirdin ama kulağını aç da şimdi beni dinle... Aşkın ve sevginin aslının aslı olan bir şey var ki sen onu yapmadın. Bu yaptığın teferruattan ayrıntıdan ibarettir.”dedi.

Âşık; “O bahsettiğin sevginin aslı olan nedir ?” diye sordu. Sevgilisi de “Ölmektir, yok olmaktır” diye cevap verdi ve “ Sen dediklerimin hepsini yaptın fakat ölmedin, hala dirisin. Canı ile oynayan, aşk uğrunda ölümü göze alan bir âşık isen hemen kendini öldür.”

Âşık sevgilisinin bu dokunaklı sözlerini duyunca o anda uzanıp can verdi. Gül gibi gülere başı ile oynadı. Şikayet etmeden neşeli bir halde ölüp gitti. Arif kişinin zahmet nedir bilmeyen aklı ve canı gibi o gülüş onda ebedi olarak kaldı. İşte âşık, o kişidir ki canı uğruna canını cananına feda eder. Canına kıyamayan kimse sevgiliye meyl etmesin. Bu aşk işine girmesin. Âşıkın kemali, üstünlüğü canını cananına vermektir. Canını vermeyen sözle “sadece seviyorum” diyen noksanını ve kusurunu itiraf etmelidir. Şeyh Sâdî, güle karşı ötüp duran aşkıdan sevgisinden bahseden bülbüle der ki:

“Ey bülbül Git de aşkı pervaneden öğren. Kendini alevin içine attı, yandı. Sevgilisi uğruna can verdi, sesi çıkmadı.” İşte aşkın bedeli budur.

Mevlana, âşık olmayı bir ayrıcalık, ilahi bir lütuf olarak görür ve “gerçek bir cana aşka düşmekten kurtuluş yoktur” der. *Fîhimâfîh* adlı eserinde de bu konuya işaretle şöyle der:

“Vücudumuz Meryem gibidir. Bizim herbirimizin içinde bir İsa vardır. Eğer aşk ızdırabı büyük acılar bizde zuhur ederse o zaman İsa’mız doğacaktır.” Burada ifade edildiği gibi insan, aşkın tecellilerini rahmânî esintileri beklemeli, buna hazırlanmalıdır. Herkes kendi alıcısının gücü ve kapasitesi oranında bu tecellileri alabilecektir.

O halde âşık olmak için ne yapmamız gerekir ? Bu soruya yine Mevlana’nın tavsiyesi ile cevap vermek gerekirse; O, “Kulluk et belki sen de âşık olursun” der. Bunu yaparken yine Mevlana’nın deyişiyle Allah’ı bir şey ummadan bir karşılık beklemeden sevmek gerekir.

Mevlana kainatta her şeyin kendi halince aşk içinde olduğunu aşk ile hallendiğini ifade ediyor. Mayası aşk olan kainata da yakışan elbette budur. *Mesnevi*’sinin bir başka yerinde aynı hakikate işaret eder:

“Feleğin aşk yüzünden bir kararı durup dinlenmesi yoktur. Ey gönül sen de durup dinlenmeyi arama; yıldız gibi dön dolaş! Bütün varlıklar onun çevgeninin önünde bir top gibidir. Onun çevgenine yani Hakk’ın takdirine uyar o çevgene secde ederler. Ey gönül sen de yüzbinlerce varlığın bir parçasısın nasıl olur da onun hükmüne karşı kararsız bir hale gelmezsin. Hakikat şarabını aşk kaynatır, coşturur. Ve doğru sözlü doğru özlü âşıka gizlice sakilik eden aşktır. Allah’ın inayeti ile aşka ulaşmayı dilersen şarap can suyudur, sürahi de beden.”

Aşk insanın bütün hayatıyla içiçe olan sihirli bir kelimedir. Aşk, bazen insanın yaşama gayesi olur bazen de ölüm sebebi. İnsanı yaşatan aşktır. Aşksız gönül olmaz. Aşk, bir demir

dağı delip boynuna asmak gibidir. Aşk, çile demektir. Aşk, kor bir ateştir, öyle ki etrafında bulunan her şeyi yakar, yıkar kül eder. Yani bir yürekte aşk varsa başka bütün sevgiler yanar kül olur. Sevenden sevilenden başka ne varsa yakar hatta sevgili için kendini de yakar, pervane örneğinde olduğu gibi.

Tasavvufta vuslat iki iken bir olmak, birbirinde yok olmaktır. Aşkın bu yolculuğu ile ilgili olarak Mevlana:

“ Aşk ateşi önce sevilene düşer, ondan da âşık sığır. Muma bak da gör. Önce kendisi yandı sonra pervaneyi yaktı. Sen bir gölge varlıksın fakat güneşe âşiksın güneş gelince gölge yok olur, gider. İki alemde aşka yabancıdır. Aşkta yetmişiki türlü delilik ve divanelik vardır. Aşk pek gizlidir. Ama verdiği şaşkınlık meydandadır. Ona ruh sultanlarının canları bile hasret çeker.”

Bütün bunları akıl ile çözülmesi ve kavranması zordur. Akıl aşkın halleri ve mertebeleri karşısında şaşkındır. Mevlana, aklın bu konudaki acizliğini şöyle ifade eder:

“ Aşk yokluk deryasıdır. Aklın ayağı orada kırıktır. Yaratılış sırrına ulaşmak isteyen insanın sınırlı aklıyla yol almayı bırakması, sonsuz aşkla yücelere kanatlanması gerekir.. Zira akıl insanı dünya nimetlerine kavuşturur, ancak aşk gökleri insanın ayakları altına serer. Keşke varlığın dili olsaydı da var olanların perdelerini kaldırsaydı. Hakikati anlatsaydı. Yani var gibi görünenlerin gerçekte var olmadıklarını, ezeli ve ebedi varlığın ancak Allah olduğunu herkese bildirseydi.”

İnsanı ilahi bir kitap olarak niteleyen Mevlana, kişinin kendini aşkla keşfetmesini ister, bu keşif onu yaratıcısına götürecektir:

“Aşkın sesi gelince ölmüş ruhlar kanat çırpmaya, ölümler beden kabrinden baş kaldırmaya başladılar. Ey gönüllerinde aşk derdi olmayanlar kalkın âşık olun. Ey insan, ilacın sendedir. Fakat bilmiyorsun derdin de yine sendedir. Ama görmüyorsun. Sen öyle açık ilahi bir kitapsın ki harfleri ile gizli şeyler âşikar oldu, meydana çıktı. Canların gıdası aşktır. Bu yüzdendir ki açlık, ayrılık, şiddetli arzu, şevk ruhu canlandırır, güçlendirir, onu besler.

Mevlana'nın aşk üstadlarından olan Şems: *“Aşk ilmi medresede öğrenilmez.”* diyerek ona, sema ile aşkın coşkunu yaşamayı, mana aleminde seyretmeyi tavsiye ediyordu. Ona, maddi alemden tamamen sıyrılıp mana aleminde yücelmesini önererek şu tavsiyelerde bulunuyordu:

- Manevi ilim üç şey ile elde edilir: Zikreden dil, şükreden kalb, sabreden ten. İlimsiz vücut, susuz şehre benzer. Nihayet kuru bir kalıptır. Vücudu perhizle, ahlakla gayretle sulamalı ve süslemelidir. Zahidlere mahsus olan mal cömertliği, cihad edenlere mahsus olan ten cömertliği, gazilere mahsus olan can cömertliği, ariflere mahsus olan gönül cömertliğidir.

Aşkı, kimseye niyazı ve ihtiyacı olmayan Allah'ın vasıflarından olduğunu söyleyen Mevlana, yine Allah'tan başkasına aşık olmayı, geçici bir heves olarak görür.⁷ Aşkın şehvet olmadığını vurgulayan Mevlana, insanın varlığı sürdürebilmesi için aşka muhtaç olduğunu belirtir. Bunun için kişinin aşkı talep etmesi, onu araması gerekir. “*Susuzlar özlemle su ararlar, fakat su da cihanda susuzları arar.*” diyen Mevlana, layık olanın aşka ulaşacağını müjdelir. Onun aşkı kuru bir lirizme dayanmamaktadır. Kulluğu, ibadeti dışlayan bir aşk değildir. İbadetlerin aşkı körüklediğini kulu Allah'a yakınlaştırdığını şu örnekle dile getirir: “*Şefkatli bir anne, emzirdiği çocuğunu tatlı yemeğe ve içeceklerin lezzetine yavaş yavaş alıştırır. Böyle azar azar yiyen çocuk, sonunda lokma lokma yemeye ve hazmetmeye alışır. Kullar da ibadetlerden kuvvet alır ve manevi yönden yüksek bir dereceye ulaşır ve sonuçta Allah'a yakınlaşır.*”

Mevlana ve İlim

Devrinde Sultan'ul-Ulema olarak tanınan Baha Veled'in oğlu olan Mevlana, ilk derslerini babasından alır ve onun titizlikle seçtiği devrin hocalarda eğitimini sürdürür. Kısa sürede ilmi derinliğe ulaşan Mevlana, medresede dersler verir. Babasının ölümünden sonra da Halep ve Şam'a ilmini geliştirmek için gider. Mevlana buradaki tanınmış müderrislerden dersler alır.

İlme büyük önem veren Mevlana; “*İnsanlık ilimle itibar kazanmıştır. İlim Hz. Süleyman'ın mührü gibidir, onunla bütün dünya insanın hükmü altına girer, dünya bir sûret, ilim ise onun canıdır.*”⁸ diyerek ilmi hayat veren bir mürşit olarak görmüştür.

“*Alimin uykusu cahilin ibadetinden hayırlıdır*” ve “*Bilgili adamın uykusu ibadetten üstündür.*” hadislerine telmihte bulunan Mevlana, ilmin sonsuzluğuna vurgu yaparak: “*Hele insanı gafletten uyandıran bilgi olursa. Bilgi, uçsuz, bucaksız ve kıyasız bir denizdir. Bilgi isteyense, denizde dalgıçlık edene benzer.*” der.

İlmi kişiyi Allah'a götüren bir araç olarak gören Mevlana, “*Allah sevgisi ilimle elde edilir. İlimden nasibi olmayanlar ve akılsızlar bu sevgiden uzaktır.*” der.⁹ Eğer ilim bu fonksiyonunu icra etmiyorsa yapılan işin sadece yorgunluk olduğunu söyler: “*Yaratılış gayesini öğretmeyen ilim, sahibi için yalnızca zahmet ve yorgunluktur.*” Esasen bu anlayış bir

⁷ .(Mesnevi, C. VI/971.

⁸ Mesnevî, C. I/1071-1072.

⁹ Mesnevi, CII/1545,1549.

çok sufide ortaktır. Yunus Emre de : “Okumaktan mana ne, Kişi Hakk'ı bilmektir, Çün okudun bilmez isen, Ha bir kuru emektir” sözleriyle aynı bakış açısını dile getirir.

Mevlana'ya göre ilim sahibi olmanın ölçüsü şudur: “Nur ve kemali artıran lokma, helal kazançtan elde edilen lokmadır. İlim ve hikmet helal lokmadan doğar; aşk ve rikkat (gönül inceliği) helal lokmadan meydana gelir.”

İlmin, sahibine faydalı olmasına vurgu yapan Mevlana, “Allah'ım; sana sığınırım faydasız bilgiden, alçalmayan gönülden, doymayan nefisten, kabul edilmeyen duadan.” hadisine telmihte bulunur.

Sadece bilmenin yeterli olmayacağına işaret eden Mevlana, ilim- amel ilişkisine dair tespitlerde bulunur: “Yalnızca ilim sahibi olmak yeterli değildir; ilim, amelle birlikte olunca sahibine faydalı olur.”¹⁰ Ameli olmayanları alimden çok muhafıza benzeten Mevlana; “İlmi olup ameli olmayanlar sadece ilim muhafızdır, âlim değildir.”¹¹ demektedir. Aynı anlamda bir başka ifadesinde amelsiz alimleri, birer dellal olarak niteler: ” Nice alimler var ki kendi ilminden nasibi yoktur. Böyle bilginler kendi bilgilerinin sadece bekçisi, hammalıdırlar. Onun elindeki gömlek ödünçtür. Dellal elindeki cariye gibidir. Dellal, elindeki şaşkın cariye müşteriye avlamak içindir, yoksa onda dellalin bir payı ve nasibi yoktur.”

Bazen ilim, sahibini kör eder. İlim sahibi aşkla marifete ulaşmalıdır. Mevlana, Şeytan için “Onun ilmi vardı ama imanının aşkı olmadığı için Âdem'de toprak suretinden başka bir şey göremedi.”¹² demektedir.

İlim sahibinin öncelikli olarak kendini bilmesi gerektiğini söyleyen Mevlana, “Kendini bilen Rabbini bilir” kudsi hadisine işaret eder, kendini bilmeyen bu alimleri ise zalim ve ahmak olarak niteler: “Alim nice binlerce ilim bilir de o zalim kendi nefsinin bilmez. Sen gerçi caiz olanı olmayanı bildin ama nefsin acaba bunların hangisi üzere! Her metaın kıymetini bilirsin de kendi kıymetini bilmeyen ahmaksın.”

“Sapıklık da bilgiden olur, doğru yolu buluş da...” diyerek İlmin bir araç oluşuna dikkat çeken Mevlana, “İlmi eğer tenine kullanırsan yılan olur, gönlüne kullanırsan sana yâr olur.” İlim gönle aksederse yardımcı olur, ilim bedene yansırsa yük olur”¹³ sözüyle de ilmin sadece dünyevi menfaatler için kullanılmaması tavsiyesinde bulunur.

Liyakati olmayanın elindeki ilmin zararlarına işaret eden Mevlana, kötü yaratılışlı kişilere ilim ve fen öğretmeyi, “yol kesen eşkiyanın eline kılıç vermek” olarak niteler. Aynı

¹⁰ Fîhi Mâfih, s.93.

¹¹ Mesnevî, C. III:3060.

¹² Mesnevî, VI:262)

¹³ Mesnevî C.,I, 3446-3447

anlamda “*Bilgi, mal, mevki ve hakimiyet, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir. Bilgisizlere, geçtikleri mevkiin yaptığı fenalığı, yüzlerce aslan bir araya gelse yapamaz. Cahil, kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu bütün ova yılanla, akreple dolar. Adam olmayanın eline bir mal ve mevki geçti mi, herkesten önce kendi rezilliğini dileyen kendisidir. Çünkü ya cimriliği tutar, az verir; ya da cömertliğe girer, yerli yersiz bağışlarda bulunur.*” sözleriyle cehaletin ve cahillerin zararlarını dile getirir.

“*Nefsinin isteklerine esir, rahatına düşkün, çabuk bıkan, kendisine güveni olmayan, zahmetlere sabretmeyen, dünyalık peşinde koşan insanlar ilim sahibi olamazlar.*”¹⁴ diyen Mevlana bu sözleriyle ilim sahibi olmanın ölçülerini söylemektedir.

Mevlana, ilim sahibinin teslimiyet ve tevazu içinde olmasını öğütler:

“*Nasıl ki su önce öldürür sonra ölüyü başında taşırsa, sen de ölü gibi ol ki su seni taşırsın. Yoksa kendi bilgi ve kabiliyetine güvenen kişinin bu deryadan kurtulması zor.*”¹⁵

İlimde zahmetsiz başarı olmayacağını ifade eden Mevlana, insanı çalışmaya sonrasında tevekküle davet der: “*İnsanın zararı, çalışmamasından dolayıdır, kârı ise çalışmasından. Kader haktır, ancak insanın çalışması da, Tevekkül edeceksen önce çalış, çalış da Allah’a dayan.*”¹⁶

Mesnevîde “Bedelini ödemedi olgunlaşmak isteği ve canı tatlı dövme heveskârı” adlı hikayesinde bu hakikate temas eden Mevlana, sırtına aslan dövmesi yaptırmak isteyen kişinin iğnenin her teması sonrasında feryad ederek “kulaksız, kuyruksuz, gövdesiz aslan dövmesi yaptırmak istemesi” karşısında: “*Kim bu dünyada kuyruksuz, kulaksız ve karınsız bir aslan görmüştür. Cenab-ı Hak böyle bir şey yaratmadı. Ya canın bu kadar kıymetli olmasın ya da aslan dövmesi yaptırmaktan vaz geç.*” diyerek her şeyin bir bedeli olduğunu ifade eder. “*Ey kardeş, iğnenin acısına sabret ki nefis kafirinin iğnesini kırasın.*”¹⁷ diyen Mevlana, herkesin gönünde bir aslan olduğunu ama bunu elde etmek için emek sarfetmek, sıkıntılara sabretmek gerektiğini dile getirir.

İlimde sürekli ilerlemeyi, yenilenmeyi tavsiye eden Mevlana, “*Her gün bir yerden göçmek, Her gün bir konağı bırakmak; akarsu gibi donmamak ne hoş! Dün geçti, düne ait söz de dün gibi geçti gitti; Bugün yeni bir söz söylemek gerek!*” sözleriyle “İki günü eşit olan ziyandadır” hadisini hatırlatır.

¹⁴ Mesnevî, C. III: Dîbâce)

¹⁵ Mesnevî C.1/112.

¹⁶ Mesnevî, C.I, 947.

¹⁷ Mesnevî, C.1/118.

Sonuç olarak; Mevlana da bir çok sufi gibi aşkı kainatın yaratılış sebebi olarak görmüştür. Mevlânâ'nın anlayışı, eserlerinde görüleceği gibi din, ilim ve aşk eksenlidir. Ömrünü ilme adayan Mevlana'ya göre ilim, sahibini Allah'a ulaştıran bir vasıtaadır. İlim de aşkla yapılmalıdır. Aşkla Allah'a bağlanan gönü muteber olarak gören Mevlana'ya göre "ilim bilmeyi, aşk olmayı" öğretir. Mevlana'ya göre aşk, yalnız kuru bir vecd hali değildir. Şuurlu bir kullukla gelen haldir. Mevlana pratikleriyle de tam bir zühd hayatı yaşamış, farz ve nafîle ibadetleriyle kullukta derinleşmenin örneğini en iyi şekilde vermiştir. Ona göre; Müslüman için aşk bir enerji kaynağıdır, bir gıdadır. Kişiyi hakikate ulaştıracak kanattır. Aşk, ilim ile şuurlanarak, amel ile beslenerek bir anlam ve değer kazanmaktadır. Bu unsurlar birbirini tamamlayan unsurlardır. Biri olmadan diğerleri ile hedefe ulaşmak mümkün değildir.